

Majoras Aleksejus Sokolovas ir jo vadovaujamų agentų smogikų veiklos modelis

Straipsnyje pateikiama 1946–1950 m. Lietuvos SSR MVD (MGB) specialiosios grupės, kurią sudarė agentai smogikai, veiklą koordinavusio Aleksejaus Sokolovo biografija, aptariami smogikų veiklos principai.

ĮVADAS

Agentams smogikams ir jų vadui mjr. Aleksejui Sokolovui skiriama labai svarbi vieta viešajame partizaninio karo naratyve. Daugelis yra girdėję, kad jis buvo „visos Ukrainos smogikų vadas“, atsiųstas į Lietuvą organizuoti smogikų veiklos. Tačiau informacijos apie šį asmenį labai nedaug. Straipsniu siekiama aptarti A. Sokolovo biografiją ir išryškinti jo vadovaujamų specialiųjų grupių veiklos principus.

KAS BUVO MAJORAS ALEKSEJUS SOKOLOVAS?

Aleksejus Sokolovas, Ivano sūnus, gimė 1906 m. Voronežo gubernijos Krasino kaime vidutinių valstiečių šeimoje. Baigė dvi pradžios mokyklos klases¹. Anksti neteko tėvų. Sulaukęs 13 metų 1919 m. savanoriu stojo į tarnybą Raudonojoje armijoje, kur išbuvo iki 1924 m. vasario 27 d.² Tarnavo Voronežo gubernijoje ir Vidurinėje Azijoje. Karo tarnybą pradėjo virtuvės darbininku

ir arkliaiganiu, vėliau buvo raitasis žvalgas ir kulkosvaidininkas. Kovojo Rusijos pilietinio karo frontuose ir su basmačiais³. Po tarnybos kariuomenėje 1924–1926 m. dirbo mūriniu Voroneže⁴.

1926 m. A. Sokolovas pradėjo čekisto karjerą: 1926–1932 m. buvo Centrinės Juodžemio zonos srities OGPU (rus. *Объединённое государственное политическое управление при СНК СССР*, Jungtinė valstybinė politinė valdyba) Ypatingojo skyriaus 2-ojo poskyrio bendradarbis⁵. A. Sokolovas buvo vidaus agentas, infiltruotas į įvairaus pobūdžio gaujas. Jis arba pats likviduodavo gaujų vadeivas, arba pagal jo suteiktą informaciją čekistai vykdė gaujų naikinimo operacijas⁶. 1929 m. Sovietų Sąjungoje kilo valstiečių nepasitenkinimas prasidėjusia kolektyvizacija ir pasipriešinimas jai. A. Sokolovas buvo infiltruojamas į sukilusių valstiečių būrius ir dalyvavo juos naikinant. Tris kartus sužeistas. Jo veikla buvo aukštai įvertinta – 1932 m. apdovanotas Raudonosios vėliavos ordinu⁷.

1932 m. A. Sokolovas komandiruotas į Tolimuosius Rytus. 1932–1944 m. jis buvo NKVD Tolimųjų Rytų krašto valdybos Kovos su banditizmu poskyrio vyr. operatyvinis įgaliotinis ir poskyrio viršininkas⁸. Čia jis panaudotas kovai su antisovietine Visos Rusijos kariuomenės sąjunga, kuri rengė sukilimą prieš bolševikų valdžią. Jis siekė nustatyti šios organizacijos štabus, vykdė

diversijas ir išpuolius prieš jos narius ir pan.⁹ Tuo pat metu baigė čekistų mokymo kursus, 1934 m. – partinio švietimo kursus¹⁰.

1938 m. A. Sokolovas suimtas ir kalintas Vladivostoke. Buvo kaltinamas bendradarbiavęs su tiesioginiu viršininku, šnipinėjusiu Lenkijos naudai¹¹. 1941 m. rugsėjo 22 d. paleistas į laisvę ir gražintas į ankstesnes pareigas. SSRS–Vokietijos karo metais tarnavo Tolimuosiuose Rytuose: dalyvavo antisovietinių būrių naikinimo operacijose, rengė ir per sieną permesdavo agentus ir pan.¹² Veikla įvertinta 1942 m. apdovanojant Raudonosios žvaigždės ordinu¹³.

1944 m. kovo mėn. A. Sokolovas perkeltas tarnauti į NKVD Ternopilio srities Kovos su banditizmu valdybos 1-ąjį poskyrį, kur ėjo viršininko pareigas¹⁴. 1945 m. kovo mėn. pradėjo vadovauti specialiosioms grupėms¹⁵. Ukrainoje A. Sokolovas tarnavo iki 1946 m. balandžio mėn. Už pasižymėjimą kovose su Ukrainos partizanais 1944 ir 1945 m. apdovanotas Raudonosios vėliavos ordinu¹⁶. SSRS NKVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos 1-ojo skyriaus viršininkas gen. mjr. A. Gorškovas 1946 m. sausio 28 d. rašte tos valdybos viršininkui gen. ltn. Aleksandrui Leontjevui pabrėžė, kad A. Sokolovas „dirbdamas Ukrainos NKVD parodė išskirtinę drąsą, narsą ir heroizmą“, bet esą „iki šiol apdovanotas tik vienu ordinu“¹⁷. Todėl A. Gorškovas siūlė suteikti A. Sokolovui Sovietų Sąjungos didvyrio vardą „už kovą su ukrainietiškaisiais-vokiškaisiais nacionalistais“¹⁸. Tačiau tokiam siūlymui aukščiausioji čekistų vadovybė nepritarė.

1946 m. balandžio mėn. A. Sokolovas komandiruotas į LSSR MVD. Nuo 1946 m. balandžio mėn. iki 1947 m. balandžio 1 d. buvo LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos 2-ojo skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis, nuo 1947 m. balandžio 1 d. iki 1948 m. spalio 4 d. – LSSR MGB 2N valdybos 3-iojo poskyrio viršininko pavaduotojas, nuo

1948 m. spalio mėn. – LSSR MGB 2N valdybos 2-ojo skyriaus 5-ojo poskyrio viršininko pavaduotojas.

Tarnaudamas Lietuvoje A. Sokolovas buvo kelis kartus apdovanotas: 1947 m. birželio 6 d. „už sumanų specialiosios užduoties įvykdymą pareikšta padėka ir išmokėta 1000 rublių premija“, 1948 m. lapkričio 5 d. apdovanotas LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo garbės raštu, 1949 m. birželio 30 d. pareikšta padėka, 1949 m. rugpjūčio 24 d. apdovanotas pirmojo laipsnio Tėvynės karo ordinu¹⁹.

Nors A. Sokolovo vadovaujami smogikai efektyviai kovojo su ginkluotuoju pasipriešinimu, jų veikla kėlė čekistų vadovybės susirūpinimą. Tiek Ukrainoje, tiek ir Lietuvoje spec. grupių nariai vykdė veiksmus, kuriuos sovietai laikė neteisėtais. A. Sokolovo tarnybos Lietuvoje pradžioje SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojas V. Riasnojus 1946 m. birželio 29 d. informavo LSSR vidaus reikalų ministrą J. Bartašiūną, kad jo žinioje esantis A. Sokolovas, vadovaudamas spec. grupei, veikusiai Ternopilio srityje, atliko neteisėtų veiksmų. V. Riasnojus pabrėžė, kad dėl to A. Sokolovo veiklą būtina įdėmiai stebėti ir nuolat vadovauti jo veiksmams²⁰. Maskvos čekistų nuogastavimai nebuvo tušti. Pavyzdžiui, 1946 m. liepos mėn., vykdydami operaciją Utenos apskrities Kuktiškių valsčiuje, smogikai vogė gyventojų daiktus. Vienas grupės smogikų perdavė pavogtą kostiumą motinai, kad parduotų turguje. Pardavinėjančią drabužius moterį sulaukė pavogtų daiktų savininkas ir nuvedė į Utenos apskrities milicijos skyrių. Nukentėjusysis milicininkams tvirtino, kad „jį apvogė ne banditai [t. y. partizanai. – A. T.], o kareiviai ir sribai“²¹. Be to, Utenos apskrities Tauragnų valsčiaus smogikai be priežasties sušaudė sulaukytą įtariamą partizanų ryšininką, kurį turėjo iškvesti²².

Nors vadovybė dėjo pastangų kontroliuoti smogikų veiksmus, ekscesų išvengti

nepavyko, o pačiam A. Sokolovui dėl nesugebėjimo kontroliuoti pavaldinių 1948 m. kovo 23 d. pareikštas papeikimas²³.

1950 m. vasario 10 d. A. Sokolovas atšauktas LSSR MGB Kadro skyriaus žinion, o 1950 m. kovo 23 d. komandiruotas SSRS MVD 7-ojo ypatingojo lagerio MGB skyriaus viršininko žinion²⁴. Taip pat yra duomenų, kad Altajaus krašto MVD valdybos milicijoje jis kovojo su gaujomis²⁵.

Mirė A. Sokolovas 1973 m. rugpjūčio 16 d. Altajaus krašte²⁶.

Taigi šio asmens biografija nėra išskirtinė. Kaip ir daugelis to meto jaunuolių, jis subrendo ir tarnavo kariuomenėje vykstant pilietiniam karui. Vėliau dėl nežinomų aplinkybių pasirinko tarnybą vidaus reikalų sistemoje, ten visą laiką ir dirbo. Stalininių represijų metais kalėjo. Niekada nėjo aukštųjų pareigų. A. Sokolovas buvo specifinės agentūrinės-operatyvinės srities specialistas. Apdovanojimai ordinais ir kitos skatinimo priemonės byloja, kad čekistų vadovybė vertino jo veiklą. Kita vertus, jo paties ir jo vadovaujamų smogikų veiklos metodai sulaukdavo vadovybės kritikos. Tikėtina, kad būtent dėl to siūlymas suteikti jam Sovietų Sąjungos didvyrio vardą liko be atsako.

SOKOLOVININKŲ VEIKSMAI VAKARŲ UKRAINOJE

1945 m. kovo–1946 m. sausio mėn. A. Sokolovas suformavo ir išstobulino agentų smogikų grupę, veikusią Ternopilio srityje. Jo 1946 m. sausio 3 d. Čortkivo mieste gen. mjr. Gorškovui rašytoje ataskaitoje informuojama apie spec. grupės sudarymą, veiklą, perorganizavimą, stipriąsias ir silpnąsias jos veiklos ypatybes.

Dokumente nurodoma, kad ši grupė 1945 m. kovo mėn. dalyvavo didelėje SSRS NKVD kariuomenės operacijoje Ternopilio

srities Kozivsko rajone. Operacijai įsibėgėjus pas A. Sokolovą atvyko Ternopilio srities NKVD valdybos viršininkas plk. Romanas Sarajevas ir nurodė jam iš suimtų ukrainiečių kovotojų suformuoti ginkluotą 60–70 žmonių grupę, kuri, apsimetusi partizanais, veiktų Ternopilio srityje. Grupės vadu R. Sarajevas paskyrė užverbuotą ir operacijose patikrintą agentą slap. „Bystryj“ – buvusį būrio vadą Nikolajų Glinškį, kurį atsivežė su savimi²⁷. A. Sokolovas ėmėsi verbuoti sulaikytus kovotojus. Užverbuotieji tuojuo buvo paleisti ir kartu su kareiviais vyko suiminėti jiems žinomų kovotojų, krėsti išduotų slėptuvių ir pan. Pavyzdžiui, Koniuchų kaime, išduoti bendražygio, buvo suimti apie 30 partizanų, Glinos kaime, išduoti užverbuoto kaimyno, sulaikyti 33 iš 34 kaimo būrio kovotojų²⁸. Iš šių sulaikytų Glinos kovotojų A. Sokolovas ėmė formuoti spec. grupės branduolį²⁹. Baigiantis operacijai iš sulaikytųjų jis atrinko 19 asmenų, vadovaujamų N. Glinškio, kuriam buvo „suteiktas“ partizanų šimtininko laipsnis. Grupė suskirstyta į tris skyrius. Agentams palikti jų ginklai. Iš pradžių A. Sokolovas nesiryžo smogikų panaudoti kovinėse operacijose, nes iš vidaus agentų žinojo, kad jie rengiasi pasitaikius progai pabėgti. Todėl A. Sokolovas nutarė juos panaudoti kitaip: agentams pasiūlyta pažįstamiems kovotojams parašyti laiškus, kuriuose jie raginti legalizuotis. Laiškai per gimines buvo perduodami adresatams. Paveikti artimųjų laiškų, legalizavosi 74 partizanai. Vienas jų išdavė ūkį, kuriame įrengtoje slėptuvėje slapstėsi 6 partizanai. Pasitelkę šiuos duomenis, A. Sokolovas nutarė panaudodamas smogikus sunaikinti partizanus. Per operaciją smogikai netikėtai užpuolė nurodytą ūkį. Per susišaudymą nukauti 6 partizanai, sudegintas ūkis ir sunkiai sužeistas vienas smogikas³⁰.

Aktyvūs smogikų veiksmai sulaukė aplinkinių reakcijos: netrukus apylinkėse pasklido

žinia, kad išdavikai naikina buvusius bendražygius, todėl ukrainiečių kovotojai pradėjo persekioti agentų gimines. Tai neigiamai atsiliepė spec. grupės nariams: vidiniai agentai A. Sokolovui pranešė, kad smogikų ūpas krito, nuotaika slogi, žmonės nuogaštuoja dėl savo šeimų likimo, vis dažniau pasigirsta apie grupės narių ketinimus bėgti³¹. Susiklosčius tokiai padėčiai, nutarta spec. grupę perkelti kitur. R. Sarajevo įsakymu smogikai iš Kozivsko rajono perkelti į Pidgajecko rajoną, kur panaudoti kaip SSRS NKVD kariuomenės dalinio, vykdykusio operacijas, karinės žvalgybos padalinys. Pidgajecko rajone A. Sokolovas suderino veiksmus su šaulių bataliono vadovybe. Sustiprinta būrio automatininkų, smogikų grupė nuėjo į Siulkos kaimą rinkti žvalgybinės informacijos. Apsimetę partizanų būriu, naktį smogikai patraukė tiesiai pas apylinkės tarybos pirmininką. Šis, manydamas, kad bendrauja su partizanais, papasakojo, kad Siulkoje ramu, sovietų kariškių nėra. Bet prasitarė, kad kaime apsisotojės vienas partizanų apygardos vadų su grupe kovotojų. Nurodytame name smogikai rado partizanus, prisistatė jiems dezertyrų ieškančiu būriu ir sulaukė kovotojus. Šie pasipriešino, ėmė reikalauti, kad nesusipratimas būtų išaiškintas, ir pasiūlė eiti į greta esančią slėptuvę pas vadus. Visi kartu patraukė prie slėptuvės. Čia smogikai staiga puolė ir dalį kovotojų suėmė, o kitus nužudė. Remdamiesi informacija, kurią agentai išgavo iš suimtų kovotojų, du SSRS NKVD kariuomenės batalionai 10 dienų vykdė operacijas, per kurias 59 partizanus nukovė, o apie 70 – suėmė³².

Stebėdamas spec. grupės veiklą A. Sokolovas priėjo išvadą, kad ji yra nepaslanki, todėl pasitaręs su smogikais nutarė imtis priemonių jos mobilumui gerinti. Tam reikėjo apsirūpinti arkliais ir vežimais. Naktį atėję į Stanislavsko srities Jablunovo kaimą, iš apylinkės tarybos pirmininko smogikai

sužinojo, kad čia yra 15 arklių ir 8 vežimai, palikti partizanų. Smogikai pareiškė juos rekvizuojantys ir paliko raštelį, kurį pasirašė partizanų būrio vadu apsimetęs agentas „Bystryj“. Pirmininkas puolė priešintis sakydamas, kad skūsis partizanų vadui ir praneš, jog nežinomi atėjūnai nusavino arklius. Nenorintį paklusti pirmininką smogikai nužudė, o jo kūną įmetė į šulinį³³.

Vėliau iš NKVD Koropeko rajono skyriaus viršininko smogikai gavo informacijos, kad Komaruvkos kaimo apylinkės tarybos pirmininkas palaiko ryšius su partizanais, bet apie tai nepraneša sovietams. Remiami kuopos automatininkų, naktį smogikai atėjo pas apylinkės pirmininką, jį sulaukė ir iškvotė. Žmogus buvo apkaltintas išdavęs sovietams jam žinomus partizanų rėmėjus. Manydamas, kad kalba su partizanais, apylinkės pirmininkas įtikinėjo nieko neišdavęs. Jis tvirtino nekenčiąs sovietų ir papasakojo apie žinomus kovotojus. Po kvotos smogikai pagrasino apylinkės pirmininką pakarsią, bet tuoj pat pareiškė pakeičiantys mirties bausmę 30 lazdos kirčių ir pasišalino. Kitą dieną A. Sokolovas su NKVD kariuomenės kareiviais įžengė į kaimą. Prie jo priėjęs apylinkės pirmininkas skundėsi „banditų žvėriškumu“ ir išdavė jam žinomus kovotojus. Remiantis šiais duomenimis buvo atlikta karinė čekistų operacija, per kurią 17 partizanų nukauta, o 11 – suimta³⁴.

Vėliau A. Sokolovui įsakyta grupę perduoti kitam operatyviam darbuotojui, o pačiam dirbti su SSRS NKVD kariuomenės daliniais. Tuo pat metu iš perimtos partizanų korespondencijos čekistai sužinojo, kad spec. grupių veiklos metodai iššifruoti ir kovotojai ėmėsi kontrpriemonių. Reaguodama į kintančias veiklos sąlygas, Ternopilio srities NKVD vadovybė įsakė A. Sokolovui perimti vadovavimą smogikų grupei ir pertvarkyti jos taktiką³⁵. Jis buvo priverstas konstatuoti, kad smogikai virto kriminalinių nusikaltėlių

gauja: jie plėšikavo, grobį paroduodavo, o pinigų pragerdavo. Kita vertus, tokia padėtis, A. Sokolovo nuomone, davė ir naudos: bendros girtuoklystės ir plėšimai suartino smogikus, todėl nebeliko norinčių pabėgti³⁶. Pasitaręs su smogikais, A. Sokolovas pasiūlė naują taktiką: nebevaikščioti po kaimus apsimetus partizanų būriu, o, remiantis NKVD pareigūnų suteiktais duomenimis, imituojant kovotojus, grobti partizanų rėmėjus ir ryšininkus, apkaltinti juos išdavyste ir kvosti. Naujoji taktika veikiai buvo patikrinta praktiškai. Susitarus su NKVD Melnikovo rajono skyriaus viršininku, į NKVD rajono skyrių buvo iškvieštas Olchovcų apylinkės tarybos pirmininkas, kurį grįžtantį namo partizanais apsimetę smogikai sulaukė, nusiavedė į netoliese esantį malūną ir ėmė tardyti. Būdamas įsitikinęs, kad jį kvočia partizanai, apylinkės pirmininkas papasakojo apie jo gyvenamame kaime veikiančią ginkluotą jaunuolių grupę, nurodė pažįstamus partizanus, žinomas slėptuves ir pan. Paskui smogikai, kartu su apylinkės pirmininku nuėję į Olchovcų kaimą, sulaukė partizanų padalinio vadą, apkaltinę jį neveiklumu. Šis smogikams aiškinosi esantis veiklus, papasakojo apie surengtus išpuolius, nurodė slėptuves, kuriose esantys partizanai gali paliudyti jo veiklumą. Sulaikyto partizano pasakojimas buvo užrašytas. Po to buvo inscenuotos gaudynės, per kurias NKVD kareiviai sulaukė apklaustą partizaną ir smogiką slap. „Sokol“, kuris turėjo tardymo protokolą. Čekistų tardomas partizanas patvirtino tai, ką pasakojo smogikams. Remiantis gauta informacija sulaikyta Olchovcų kaimo jaunuolių grupė, o tuo metu kaime buvę 9 kovotojai nužudyti³⁷.

Ši operacija parodė, kad tokia spec. grupės taktika veiksminga. Todėl nutarta grupę pertvarkyti, jos sudėtį pritaikant prie naujosios taktikos. Pirmiausia buvo suimtas ir iš grupės pašalintas plėšimų iniciatorius Plotnickis. Grupėje atliktas aiškinamasis dar-

bas pabrėžiant, kad taip padaryta būtent dėl plėšimų. Grupė padalyta į suėmimo skyrių ir du priedangos skyrius. Grupės vyresnysis N. Glinskis, suderinus su Ternopilio srities NKVD valdybos viršininku R. Sarajevu, buvo atleistas kaip girtuoklis ir nesugebantis užtikrinti drausmės. Vietoj jo vadu paskirtas Grigorijus Potašnikas slap. „Kindratas“³⁸.

Pertvarkytoji grupė R. Sarajevo nurodymu nuvyko į Berežanų rajoną ieškoti partizanų štabų. Čia A. Sokolovas įgyvendino sudėtingą agentūrinę kombinaciją. NKVD Berežanų raj. skyriaus pareigūnai suėmė partizanų ryšininkę slap. Natalka. Bandydama pabėgti iš laikinos sulaikymo kameros, Natalka nušovė ją saugojusį milicininką. Tardoma ji teikė beverčius parodymus. R. Sarajevas įsakė atitinkamai paveikti ją spec. grupėje. Vykdydamas užduotį, A. Sokolovas nutarė imituoti Natalkos verbavimą ir neva skirti jai užduotį – nužudyti vieną partizanų vadų slap. Nestor. A. Sokolovo nuomone, paleista vykdyti „užduoties“, Natalka bandys pabėgti, tuo metu ją sulaikys partizanais apsimetę smogikai, apkaltins išdavyste ir iškvos. Atlikus parodomąjį verbavimą, moteris buvo nuvežta į Byškų kaimą ir apginkluota sugadintu ginklu. Susitarus su NKVD kariškiais, kaimas buvo apsuptas kuopos automatininkų, o viena smogikų grupė ryšininkės laukė kaime. Paleista vykdyti tariamos užduoties, Natalka mėgino pabėgti ir buvo neva atsitiktinai sulaikyta netoliese pasislėpusių smogikų, kurie, radę pas ją ginklą, apkaltino išdavyste. Apklausiamą moteris bandė aiškinti esanti ryšininkė, turinti atlikti savas užduotis. Smogikai užrašė šiuos parodymus ir pasakė, kad veda pas aukštesniąją vadovybę, atvedė ją pas A. Sokolovą. Jam Natalka patvirtino, ką buvo pasakojusi smogikams. Remiantis išgautais iš jos duomenimis, buvo įvykdyta operacija, per kurią suimta ir nužudyta partizanų, surasta ir sunaikinta bunkerių ir slėptuvių³⁹.

Kita didelė operacija, kurioje dalyvavo smogikai ir SSRS NKVD 29-ojo šaulių bataliono kuopa, įvykdyta remiantis suimto partizano pateiktais duomenimis. Per ją nužudyti du partizanų vadai, suimtas štabo apsaugos būrio vadas slap. „Čaban“, buvęs „Bystryj“ būrio žandarmerijos komendantas⁴⁰. Užverbuotas „Čaban“ tapo spec. grupės nariu. Pagal jo suteiktas žinias čekistai ir smogikai mėnesį vykdė operacijas⁴¹.

Vėliau grupė dar kartą pertvarkyta – pašalinti du pernelyg bailūs agentai. Pasitelktas naujas agentas atliko būrio vado vaidmenį. Jis pirmas apklausdavo „kaltinamąjį“, nes kalbėjo gryna Galicijos tarme, todėl išsklaidydavo abejones. Užverbuotam buvusiam partizanui slap. „Čad“ buvo skirtas tardytojo vaidmuo, o buvęs štabo apsaugos būrio vadas „Čaban“ vadovavo sulaikytųjų apsaugai ir dalyvavo tardymuose⁴².

Tuo metu sukurtas toks smogikų operacijos modelis: raudonarmiečių uniformas dėvintys agentai įsikurdavo netoli rajonų centrų, įruošdavo ten bunkerius ir slėptuves, kuriose vėliau turėjo vykti tardymai, o vakarais, apsirengę partizaniškas uniformas, eidavo sulaikyti iš anksto numatytų asmenų, atsivesdavo juos į bunkerius ir tardydavo. Be to, spec. grupės skyrių vadai, apsimetę partizanais, verbavo vietinius gyventojus tapti agentais. Manydami, kad bendradarbiauja su partizanais, užverbuoti asmenys teikė žinias apie pasirodžiusius apylinkėje kovotojus, ryšininkus ir pan.⁴³ 1946 m. sausio mėn. A. Sokolovo vadovaujamą spec. grupę sudarė 27 agentai, ginkluoti 5 rankiniais kulkosvaidžiais, 22 automatais ir keliais šautuvais. Grupė turėjo 5 porinius vežimus ir 2 jojamuosius arklius ryšininkams⁴⁴.

Ataskaitoje A. Sokolovas nutylėjo vieną smogikų veiklos aspektą, kuris, nepaisant teigiamų rezultatų, vertė čekistų vadovybę atsargiai vertinti spec. grupės veiklą ir perspektyvas. Pasitaikydavo atvejų, kai smogikų

veiksmai peržengdavo ribas ir tapdavo panašūs į kriminalinius nusikaltimus. Pavyzdžiui, 1946 m. sausio mėn. du spec. grupės smogikai, vykdydami A. Sokolovo įsakymą, apsimetę partizanais, suėmė dvasininką Nedilinskį, užrišo jam akis ir atsivedė į spec. grupės stovyklavietę. Čia Nedilinskis buvo dvi paras tardomas taikant fizinio poveikio priemones, paskui apiplėštas ir paleistas namo⁴⁵.

Dirbdamas su spec. grupe ir tardamasis su smogikais, A. Sokolovas per mažiau nei metus sukūrė smogikų panaudojimo modelį, pritaikytą kovai su Ukrainos partizanais.

SOKOLOVININKŲ VEIKSMAI LIETUVOJE

Agentų smogikų panaudojimas kovai su ginkluotuoju pasipriešinimu Lietuvoje nebuvo A. Sokolovo atsinešta naujovė. SSRS NKVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkas A. Leontjevas 1946 m. sausio 9 d. LSSR NKVD ir NKGB operatyvinių sektorių viršininkams išsiuntė orientacinę pažymą, kurioje aprašė Vakarų Ukrainoje veikiančių spec. grupių metodus. 1946 m. sausio 28 d. LSSR vidaus reikalų liaudies komisaras gen. mjr. Juozas Bartašiūnas, LSSR valstybės saugumo liaudies komisaras Dmitrijus Jefimovas, SSRS NKVD ir NKGB įgaliotinis Lietuvoje gen. ltn. Ivanas Tkačenka išleido direktyvą, kurioje pasiūlė NKVD ir NKGB miestų ir apskričių skyrių viršininkams kiekvienam veikiančiam partizanų būriui sudaryti NKVD ir NKGB darbuotojų grupę, kuri stengtųsi infiltruoti į būrį vidinius agentus iš legalizuotų partizanų, Lietuvos kariuomenės karininkų⁴⁶.

Maždaug tų metų vasario pirmojoje pusėje I. Tkačenka sušaukė NKVD ir NKGB apskričių skyrių vadovų susirinkimą, kuriame nurodė kurti specialiąsias grupes.

I. Tkačenkos nurodymą nedelsdamas pradėjo vykdyti J. Bartašiūnas. 1946 m. kovo pradžioje jis įsakė NKVD apskričių skyriams kurti melagingus partizanų būrius ir taip atskleisti aktyvius pasipriešinimo dalyvius bei jų rėmėjus⁴⁷. 1946 m. kovo–balandžio mėn. LSSR MVD apskričių skyriai jau buvo subūrę 14 spec. grupių Joniškio, Lazdijų, Mažeikių, Panevėžio, Švenčionių, Tauragės, Telšių, Utenos ir Zarasų apskrityse. Iš viso jose buvo 103 smogikai (visi sribai). Vieną spec. grupę sudarė nuo 7 iki 31 nario. Koordinuoti spec. grupių darbą buvo pavesta LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos 1-ojo skyriaus 1-ajam poskyriui. Siekdama įgyvendinti savo pagrindinį tikslą – palaužti ir sunaikinti Lietuvoje ginkluotąjį pasipriešinimą – LSSR MGB vadovybė spec. grupėms, kaip vienai iš kovos priemonių, kėlė šiuos uždavinius: 1) išaiškinti partizanų ryšinius, rėmėjus ir rezervą; 2) rinkti žvalgybos duomenis apie būrius, štabus ir jų ryšius; 3) suardyti partizanų organizacinių vienetų ryšius; 4) įsiskverbti į pagrindžio vadovybę ir štabus; 5) suimti ar fiziškai sunaikinti partizanų struktūrų štabų vadovus, būrių vadus; 6) sunaikinti pavienius partizanų būrius, nedideles grupes ir pavieniui veikiančius kovotojus; 7) nukreipti partizanų būrius į MGB vidaus kariuomenės paruoštas pasalas⁴⁸.

1946 m. kovo–balandžio mėn. MVD apskričių skyrių sukurti melagingi būriai greitai buvo iššifruoti, nes sribai nežinojo partizanų elgesio, įpročių specifikos, vagiliavo⁴⁹.

Komandiruotas į Lietuvą, A. Sokolovas čia rado centrinę spec. grupę, kuri veikė 1946 m. gegužės–birželio mėn. Ją sudarė 18 sribų, iš kurių 12 pasirodė esą paprasčiausi plėšikai. Smogikai per operacijas apiplėšdavo vietinius gyventojus ir taip išsuduodavo, kad yra sribai, todėl liepos mėn. spec. grupė buvo išformuota, o jau rugpjūčio mėn. suburta nauja 20 agentų grupė. Ją sudarė 11 rusų, 2 ukrainiečiai ir 7 lietuviai.

Į šią grupę pirmą kartą buvo įtraukti 5 buvę partizanai⁵⁰.

Naujoji spec. grupė 1946 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn. Trakų apskrities Onušio valsčiuje atliko vieną iš tipiškų spec. grupėms operacijų – panaudodami operatyvinę informaciją ir apsimetę Didžiosios Kovos apygardos partizanų būriu, smogikai 1946 m. rugsėjo mėn. užmezgė ryšį su Jono Dambrausko-Siaubo būriu, iškvietė partizanus į susitikimą Grendavės kaime, kur juos kartu su partizanų rėmėju Blažonių šeima nužudė.

Ši operacija parengta pagal 1945 m. legalizavusios partizano Stasio Zalecko suteiktas žinias. Į partizanus įstojęs 1944 m. antrojoje pusėje, 1945 m. pradžioje jis buvo paskirtas į Martyno Vičkačkos-Vasaros vadovaujamą būrį, tapo skyriaus vadu. 1945 m. rugpjūčio mėn. legalizavęsis, S. Zaleckas tardytojams papasakojo apie kovines partizanų operacijas, dalinių struktūrą, nurodė žinomus kovotojus, jų ryšinius ir rėmėjus. LSSR NKVD pareigūnai jį užverbavo ir suteikė „Balandžio“ slapyvardį. 1946 m. rugpjūčio pradžioje S. Zalecką sulaukė ir apklausė LSSR MGB Trakų aps. skyriaus darbuotojai. Per tardymus jis nurodė 30 žinomų partizanų ryšininkų⁵¹. Paskui čekistai agentui „Balandžiui“ įsakė atskleisti Siaubo būrio ryšininkus ir rėmėjus. Remdamiesi šio agento suteiktomis žiniomis čekistai nustatė, kad Trakų apskrities Onušio valsčiaus Grendavės apylinkės tarybos sekretorius Stasys Radzevičius ir Grendavės kaimo gyventojas Jonas Orlauskas yra Siaubo būrio ryšininkai, o Žuklijų kaimo gyventojas Kavaliauskas – rėmėjas⁵².

Gavę šiuos duomenis, LSSR MVD darbuotojas Brusvičius ir LSSR MVD Trakų aps. skyriaus viršininkas Anatolijus Kerinas nutarė 1946 m. rugpjūčio 16 d. į J. Dambrausko-Siaubo būrio veiklos rajoną nusiųsti Sokolovo vadovaujamą spec. grupę. Ją sudarė šie 15 smogikų:

1. Slap. „Lesnoj“ – Gaudentas Kisielius. Buvęs Lietuvos Respublikos kariuomenės jaunesnysis puskarininkis. Nacių okupacijos laikotarpiu (1941–1944) įstojo į pagrindinę antinacinę Lietuvos laisvės armiją (toliau – LLA). Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai ištraukė į pasipriešinimo veiklą, buvo Lydžio rinktinės Kadagio kuopos vadas. Turėjo Arėjo ir Tomo slapyvardžius. 1944 m. suimtas čekistų, bet dėl įkalčių stokos 1945 m. birželio mėn. paleistas. Dar kartą suimtas 1946 m. ir užverbuotas agentu smogiku slap. „Lesnoj“. 1946–1947 m. G. Kisielius buvo LSSR MVD ir MGB spec. grupėje ir su ja dalyvavo agentūrinėse-operatyvinėse kombinacijose. Vėliau perkeltas į maršrutinius agentus. Būdamas agentu G. Kisielius apgaulinėjo sovietų represinių struktūrų pareigūnus ir dirbo partizanų naudai. Jis įspėdavo kovotojus apie rengiamas prieš juos baudžiamąsias operacijas. 1951 m. birželio 29 d. G. Kisielius buvo suimtas. Mirė Kauno MGB kalėjime 1951 m. spalio 3 d.⁵³

2. Slap. „Koršun“ – Zakrevskis, kilęs iš Zarasų aps. Buvęs partizanų kuopos vadas, vėliau užverbuotas agentu smogiku⁵⁴.

3. Slap. „Kruk“ – Michailas Žabo (archyviniuose dokumentuose nurodoma ir kitokia jo pavardė – Žaba) (netikra pavardė – Kornejevas). Buvęs Ukrainos sukilėlių armijos Pietų grupės „Bystryj“ būrio žandarmerijos komendantas. Ukrainos čekistų užverbuotas agentu smogiku, 1946 m. gegužės mėn. komandiruotas į LSSR MVD. Čia jis buvo agentu smogiku ir dalyvavo operacijose. 1950 m. M. Žabo pasitraukė iš tarnybos LSSR represinėse struktūrose dėl ligos⁵⁵.

4. Slap. „Ugor“ – Stanislovas Bivėnas, kilęs iš Zarasų aps. Salako vls. Mikailiškių k. 1947 m. dėl plėšimų pašalintas iš SSRS MGB spec. grupės. 1947 m. vasarą gyveno Zarasų aps. Dūkšto mst.⁵⁶

5. Slap. „Veter“ – Sevostjanas Presniakovas, kilęs iš Kauno aps. Jonavos vls.

Pagojaus k. Buvęs LSSR MVD Kauno aps. sribų būrio narys. Agentu smogiku tapo 1946 m. rugsėjo 7 d. Iš spec. grupės atleistas dėl vagysčių⁵⁷.

6. Slap. „Karosas“ – Petras Jonikaitis (ar Jonaitis), gimęs Šiauliuose. Čekistų užverbuotas buvęs Kasparavičiaus būrio partizanas⁵⁸.

7. Slap. „Volk“ – Stepas Frankonis, kilęs iš Trakų aps. Žaslių vls. Totoriškių k. 1945 m. sausio mėn. įsidarbino gaisrininku Vilniuje. 1945 m. birželio 25 d. dezertyravo iš tarnybos ir įstojo į Bijūno partizanų būrį, priklausiusį LLA 5-ajai apygardai. 1945 m. vasaros pabaigoje legalizavosi LSSR NKVD Trakų aps. skyriaus Žaslių vls. poskyryje. Legalizuodamasis ginklo neturėjo, todėl NKVD pareigūnų buvo pasiūstas jo atnešti. Pakeliui į mišką S. Frankonį sulaukė SSRS NKVD kariškiai. Per apklausą jis išdavė su LLA 5-ąja apygarda susijusius asmenis, ir šie netrukus buvo suimti. 1945 m. rugsėjo mėn. S. Frankonis savo noru įstojo į LSSR NKVD Žaslių valsčiaus sribų būrį. Dalyvavo kovose su partizanais, nužudė Klajūno būrio kovotoją, už ką gavo 300 rb premiją. S. Frankonis dalyvaudavo suimtųjų tardymuose, akistatose. Nuo 1946 m. gegužės 27 d. buvo agentu smogiku slap. „Volk“. 1947 m. atleistas iš spec. grupės. Iki 1949 m. buvo LSSR MGB Kaišiadorių aps. skyriaus sribas, atleistas dėl drausmės pažeidimų⁵⁹.

8. Slap. „Morskoj“, kilęs iš Zarasų aps. Salako vls.⁶⁰

9. Slap. „Junak“ – Vasilijus Lapušniakas. Čekistų užverbuotas buvęs Ukrainos sukilėlių armijos Pietų grupės kovotojas, Rybako ir Nedolios būrių ryšininkas, 1946 m. komandiruotas į Lietuvos SSR MVD⁶¹.

10. Slap. „Krot“, kilęs iš Zarasų aps. Salako mst. Yra duomenų, kad 1941–1944 m. jis bendradarbiavo su naciais, dalyvavo masinėse žydų žudynėse, savanoriu tarnavo

vokiečių kariuomenėje, o 1944 m. bandė pasitraukti į Vakarų⁶².

11. Slap. „Somov“ – Sergejus Skromovas, kilęs iš Kauno aps. Jonavos vls. Užusalių ar Girmėnų k. Buvo LSSR NKVD (MVD) Kauno aps. skyriaus sribas. Po operacijos Grendavės k. iš spec. grupės pabėgo. Vėliau gyveno Užusalių k.⁶³

12. Slap. „Čiornyj“ – Nikolajus Čečeni-kovas, kilęs iš Suvalkų aps. Krasnopolio vls. Nikolajevkos k. Buvo LSSR NKVD (MVD) Kauno aps. skyriaus sribas. Po operacijos Grendavės k. iš spec. grupės pabėgo. Vėliau gyveno Jonavos vls. Užusalių k.⁶⁴

13. Slap. „Žutkij“ – Michailas Žukovas, kilęs iš Kauno aps. Jonavos vls. Užusalių k. Buvo LSSR NKVD (MVD) Kauno aps. skyriaus sribas. Po operacijos Grendavės k. iš spec. grupės pabėgo. Vėliau gyveno Užusalių k.⁶⁵

14. Slap. „Italjanec“, užverbuotas 1946 m. rugpjūčio mėn.⁶⁶

15. Slap. „Lisa“ – Juzė Ramanauskaitė (ar Romančiukaitė), kilusi iš Švenčionių aps. Tverėčiaus vls. Bukliškių k. Užverbuota buvusi Karioto partizanų būrio kovotoja. 1947 m. iš spec. grupės buvo atleista ir perėjo LSSR MVD Švenčionių aps. skyriaus viršininko žinion⁶⁷.

Smogikai apsimetė Jono Misiūno-Žalio Velnio vadovaujamos LLA 5-osios apygardos partizanų būriu, kuriam vadovavo „Tigras“ (jį vaidino agentas smogikas „Koršun“). Pagal čekistų parengtą planą agentūrinė grupė, apsimetusi partizaniais, turėjo sulai-kyti J. Dambrausko-Siaubo būrio rėmėjus ir ryšininkus, apkaltinti juos išdavyste ir tardymu išgauti tikslų žinių apie šį partizanų būrį. Surinkti duomenys turėjo būti perduoti MVD Trakų aps. skyriaus viršininkui A. Kerinui, o šis turėjo parengti ir įvykdyti kovinę čekistų operaciją. Operacijoje taip pat dalyvavo LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos darbuotojas Pivčenka ir LSSR MGB

Trakų aps. skyriaus viršininko pavaduotojas Piotras Kostiučikas⁶⁸.

1946 m. rugpjūčio 18 d. spec. grupė atvyko į paskyrimo vietą. Onuškie valsčiaus Semeniškių kaimo apylinkėse, rytinėje Samnio ežero pusėje, pamiškėje esančiame tuščiam eiguolio vienkiemyje, agentai įkūrė bazę – daržinėje įrengė 2 bunkerius, kuriuose turėjo būti inscenizuojamos apklausos. Vietiniams gyventojams agentai prisistatė Raudonosios armijos kariais, vykdančiais topografinius darbus.

Pagal operacijos planą pas partizanų rėmėją Antaną Survilą Radviliškio kaime buvo apgyvendinti keli inžinerinių dalinių kariai. Agentai smogikai inscenizavo jų sumušimą ir nuginklavimą. Tuo siekta aplinkiniams įrodyti, kad atėjūnai yra tikri partizanai.

1946 m. rugpjūčio 19 d. naktį smogikai nutarė atsivesti į bazę ir iškvosti ryšininkus S. Radzevičių ir Juozą Orlauską. Pakeliui į Grendavės kaimą jie sutiko nepažįstamą asmenį, kurį apklausę sužinojo, kad tai Trakų apskrities Onuškie valsčiaus Bičiūnų kaimo gyventojas Petras Žilionis, partizanų ryšininkas, atėjęs į susitikimą su Siaubo būrio kovotojais. Sulaikytą P. Žilionį smogikai nusivedė pas S. Radzevičių, kurį rado girtą. Partizaniais apsimetę smogikai pranešė S. Radzevičiui, kad su juo nori susitikti Žalio Velnio atstovas. Šiek tiek išgėrę vyrai nuėjo pas S. Radzevičiaus kaimyną J. Orlauską. Per inscenizuotą apklausą J. Orlauskas smogikams nurodė kelis partizanų ryšininkus. S. Radzevičius apklausiamas pasakė, kad aktyvus ryšininkas yra Grendavės kaimo gyventojas Stasys Karūžas.

Gavusi duomenų, spec. grupės vadovybė nutarė iškviesti į susitikimą Siaubo būrio partizanus ir juos nužudyti. Kad labiau įtikintų ryšininkus, jog atėjo tikri partizanai, buvo nutarta Bičiūnuose pas P. Žilionį palikti smogikę „Lisą“, kuri esą buvusi per kautynes sužeista ir turėjo gydytis. Smogikas „Koršun“

susitiko su S. Karūžu ir šis apsiėmė surengti susitikimą su J. Dambrausku-Siaubu. Spec. grupės veiklos Onušio valsčiuje laikotarpiu smogikai vaikščiojo pas gyventojus, kalbėjosi su jais, rinko maistą ir imitavo partizanus. Paskutinėmis rugpjūčio dienomis „Lisa“ buvo perkelta pas ryšininką S. Radzevičių. 1946 m. rugpjūčio 30 d. pas jį atėjo J. Dambrauskas-Siaubas. Pasišnekėjęs su agente ir nutaręs, jog atėjūnai yra tikri partizanai, J. Dambrauskas per smogikės „Lisos“ „vyrą“ (juo apsimetė agentas „Ugor“) perdavė laišką, kad 1946 m. rugsėjo 2 d. jis susitiks su tariamais partizanais pas J. Orlauską⁶⁹.

Ruošdamasis šiam susitikimui, A. Sokolovas smogikus suskirstė į tris grupes: 1) smogikai „Lesnoj“, „Ugor“ ir „Koršun“ turėjo susitikti su Siaubo partizanais ir juos nužudyti; 2) grupė, kuriai vadovavo smogikas „Kruk“, turėjo dengti pirmąją grupę ir nužudyti partizaną Siaubą lydinčius asmenis; 3) A. Sokolovo vadovaujami 7 smogikai turėjo likti rezerve ir stoti į kautynes tik jei pirmos dvi grupės nesugebėtų nužudyti partizanų⁷⁰.

1946 m. rugsėjo 2 d. naktį pirmoji smogikų grupė, užėjusi pas ryšininką S. Radzevičių, sužinojo, kad susitikimas vyks pas ryšininko J. Orlausko kaimyną Petrą Blažonį. Ten nieko nerado – namie buvo tik sodybos šeimininkas. Smogikai „Lesnoj“, „Koršun“ ir „Ugor“ įėjo į namą, smogikė „Lisa“ nuėjo pas J. Orlauską kviesti Siaubo partizanų, „Kruk“ išdėstė savo žmones aplink namą ir kartu su smogiku „Veter“ liko kieme, o A. Sokolovas su rezervine grupe tykojo krūmuose. Į susitikimą atėjo J. Dambrauskas-Siaubas, Stasys Legetavičius-Aušra, Jonas Dulius-Klevas ir Vaclovas Budrevičius-Lietus, sodybos šeiminko P. Blažonio žmona Zofija Blažonienė,

sūnus Kazimieras Blažonis ir duktė Monika Blažonytė. A. Sokolovo raporte nurodoma, kad jie buvo ginkluoti: vyrai – šautuvais, o mergina – automatu. J. Dambrauskas ir S. Legetavičius įėjo į namą kalbėtis su Žalio Velnio atstovais apsimetusiais smogikais. Buvo aptarti organizaciniai reikalai. Paskui smogikas „Koršun“ partizanams padavė suklastotą Žalio Velnio įsakymą. Kovotojams ėmus jį skaityti, „Koršun“ iš už nugaros juos nušovė. Tuo pat metu lauke buvę smogikai „Kruk“ ir „Veter“ sušaudė greta stovėjusius partizanus ir moteris. Po egzekucijos „Kruk“ su dar 3 smogikais, persirengę raudonarmiečių uniformomis, liko saugoti lavonų⁷¹. Grendavės kaime smogikai nužudė partizanus J. Dambrauską-Siaubą, S. Legetavičių-Aušrą, J. Dulių-Klevą, V. Budrevičių-Lietų, partizanų rėmėjus P. Blažonį, jo žmoną Z. Blažonienę, jų sūnų K. Blažonį ir dukterį M. Blažonytę⁷². Gyva liko Blažonių duktė Antosė Blažonytė, kuri pasislėpė daržinėje.

Siekiant nusišalinti smogikų veiklą buvo surašytas partizanų ir ryšininkų nužudymo aktas, kurį 1946 m. rugsėjo 2 d. pasirašė LSSR MVD Trakų aps. skyriaus viršininkas A. Kerinas, jo pavaduotojas P. Kostiučikas, SSRS MVD vidaus kariuomenės 261-ojo šaulių pulko mokomosios komandos viršininkas Semeniakinas, būrio vadas Farenjukas, kursantai Grakovas ir Zacepilovas. Akte smogikai neminimi. Jame rašoma, kad vykdant karinę operaciją 3 val. nakties Grendavės kaime prie P. Blažonio namo buvo apšaudytas žvalgybos būrys. Per maždaug 30 min. trukusį susišaudymą žuvo J. Dambrauskas, S. Legetavičius, J. Dulius, V. Budrevičius, P. Blažonis, K. Blažonis, M. Blažonytė ir Z. Blažonienė. Jų kūnai išgabenti į Onuškę atpažinti^{73*}.

* A. Blažonytės gyvenimo aprašyme, 1999 m. pateiktame Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro Pasiaprašymo dalyvių (rezistentų) teisių komisijai, sakoma, kad jos mamos ir brolio kūnai buvo užkasti ūkio kieme, o tėvo ir sesers – išvežti į Onuškę, niekinti miestelio aikštėje, vėliau užkasti prie senųjų kapinių.

Raportuodamas apie spec. grupės veiklą Onušio valsčiuje, A. Sokolovas rašė, kad operacijoje pasižymėjo šie smogikai: „Koršun“ veikė sumaniai, drąsiai ir tiksliai vykdė grupės vado nurodymus; „Kruk“ veikė drąsiai ir sumaniai maskavo grupės veiklą; agentai „Lesnoj“, „Karosas“, „Volk“ ir „Ugor“ gerai dirbo su ryšininkais, o smogikė „Lisa“ gerai vaidino sužeistą partizanę. Pastaroji esą A. Sokolovui sakiusi, jog yra patenkinta savo darbu ir džiaugiasi, kad, padedama MVD, atkeršijo banditams už nužudytą sužadėtinį ir sugriautą gyvenimą⁷⁴.

Remdamiesi smogikų išgautais prisipažinimais, čekistai suėmė partizanų ryšininkus ir rėmėjus S. Karūžą, P. Žilionį, Balį Bują, Bronių Buslavičių, A. Survilą ir P. Orlauską⁷⁵. LSSR MVD tardytojai, susipažinę su medžiaga, baudžiamąją bylą nutraukė, nes spaudžiant „banditams“ išgauti bendradarbiavimo su partizanais prisipažinimai negalėjo būti vertinami kaip antisovietinės veiklos įrodymai. Sulaikytieji išlaisvinti 1947 m. balandžio 19 d. nutarus, kad nepakanka jų antisovietinės veiklos įrodymų⁷⁶.

Po šios operacijos LSSR vidaus reikalų ministras J. Bartašiūnas raportavo SSRS MVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininko pavaduotojui Prošynui, kad kombinacija panaudojant „Tigro“ spec. grupę, vadovaujamą mjr. A. Sokolovo, sėkmingai įvykdyta⁷⁷. Raporte jis nurodė, kad panašius reidus, atlikus parengiamąjį operatyvinį darbą, tikslinga praktikuoti dažniau, nukreipiant operatyvinius smūgius į štabus ir aktyviai veikiančias gaujas^{78*}.

Apibendrinant galima pasakyti, kad A. Sokolovas, remdamasis patirtimi, per-

tvarkė LSSR MVD spec. grupę pagal Ukrainoje parengtą modelį: įtraukė perverbuotus partizanus, pašalino problemų keliančius agentus, suskirstė grupę į skyrius, atliekančius tam tikras funkcijas, paskyrė smogikams tinkamiausius vaidmenis. Operacija, įvykdyta Grendavės kaime, atitinka operacijų, vykdytų Ukrainoje, modelį: remiantis operatyviniais duomenimis buvo sukurta legenda, sudarytas sąrašas asmenų, kuriuos reikėjo sulaikyti ir ištardyti, smogikai, prisidengę Raudonosios armijos kariais, parengė būsimiems tardymams bunkerius, protokolavo sulaikytų ir apklausiamų asmenų parodymus ir pan.

Taigi A. Sokolovo patirtis ir metodiniai nurodymai padėjo pagrindą spec. grupių veiksmų praktikai Lietuvoje. Vėlesnė smogikų veikla iš esmės rėmėsi jo sukurta taktika.

IŠVADOS

A. Sokolovas buvo specifinės agentūrinės-operatyvinės srities specialistas. Apdovanojimui ordinais ir kitos skatinimo priemonės byloja, kad čekistų vadovybė vertino jo veiklą. Kita vertus, A. Sokolovo ir jo vadovaujamų smogikų veiklos metodai kėlė abejonių dėl jų teisėtumo. Tikėtina, kad būtent dėl to siūlymas suteikti A. Sokolovui Sovietų Sąjungos didvyrio vardą liko be atsako.

Per mažiau nei metus darbo su spec. grupe A. Sokolovas, pasitardamas su smogikais, sukūrė jų panaudojimo modelį, pritaikytą kovai su Ukrainos partizanais. Komandiruotas į Lietuvą, jis pertvarkė LSSR MVD spec. grupę pagal Ukrainos modelį. Operacija,

* Istoriko Mindaugo Pociaus skaičiavimais, 1945–1953 m. spec. grupės iš pasalų nužudė apie 500 ir paėmė į nelaisvę apie 220 partizanų. Agentai smogikai klausta, pasitelkę įstatymams prieštaraujančius metodus ir grasindami sušaudyti, ištardė apie 600 pasipriešinimo dalyvių ir nužudė apie 60 partizanų ryšininkų, rėmėjų ir taikių gyventojų. Žr. M. Pocius, „MVD-MGB specialiosios grupės Lietuvoje (1945–1959)“, *Genocidas ir rezistencija*, 1997, Nr. 1, p. 24.

įvykdyta Grendavės kaime, atitinka operacijų, vykdytų Ukrainoje, modelį: remiantis operatyviais duomenimis, buvo sukurta legenda, sudarytas sąrašas asmenų, kuriuos reikia sulaukyti ir ištardyti, o smogikai, prisidengę Raudonosios armijos kariais,

parengė būsimiems tardymams bunkerius, protokolavo sulaukytų asmenų parodymus ir pan. A. Sokolovo patirtis ir metodiniai nurodymai padėjo pagrindą spec. grupių veiksmų praktikai Lietuvoje. Vėlesnė smogikų veikla iš esmės rėmėsi jo sukurta taktika.

Nuorodos

¹ A. Sokolovo tarnybos kortelė, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelė Nr. 12500.

² A. Sokolovo tarnybos kortelė, *ibid.*, kortelė Nr. 12501; A. Кобелев, „Фронт без линии фронта“, *Алтай*, 2010, № 3, c. 137–144. Straipsnio originalo rasti neravyko, todėl naudotasi jo internetine kopija „Люди легенды: организатор „лжебандеровцев“ Алексей Иванович Соколов“, <http://voenspez.ru/index.php?topic=6150.msg76267#msg76267>.

³ A. Sokolovo tarnybos kortelė, LYA, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelė Nr. 12500; A. Кобелев, *op. cit.*

⁴ A. Sokolovo tarnybos kortelė, *ibid.*, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelės Nr. 12500, 12501.

⁵ *Ibid.*

⁶ A. Кобелев, *op. cit.*

⁷ A. Sokolovo tarnybos kortelė, LYA, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelė Nr. 12500; A. Кобелев, *op. cit.*

⁸ A. Sokolovo tarnybos kortelė, LYA, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelė Nr. 12500.

⁹ A. Кобелев, *op. cit.*

¹⁰ A. Sokolovo tarnybos kortelė, LYA, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelė Nr. 12500.

¹¹ A. Sokolovo tarnybos kortelė, *ibid.*, kortelė Nr. 12501; A. Кобелев, *op. cit.*

¹² A. Кобелев, *op. cit.*

¹³ A. Sokolovo tarnybos kortelė, LYA, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelė Nr. 12500.

¹⁴ A. Sokolovo tarnybos kortelė, *ibid.*, kortelės Nr. 12500, 12501.

¹⁵ Д. Бурдс, *Советская агентура. Очерки истории СССР в послевоенные годы (1944–1948)*, Москва–Нью Йорк, 2006, c. 272.

¹⁶ A. Sokolovo tarnybos kortelė, LYA, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelė Nr. 12500.

¹⁷ Д. Бурдс, *op. cit.*, c. 272.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ A. Sokolovo tarnybos kortelė, LYA, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelės Nr. 12500, 12501.

²⁰ SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojo V. Riasnojaus 1946 m. birželio 29 d. raštas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 135, l. 11.

²¹ LSSR MVD Utenos aps. skyriaus viršininko 1946 m. liepos 10 d. raštas LSSR vidaus reikalų ministrui, *ibid.*, b. 133, l. 166.

²² *Ibid.*

²³ A. Sokolovo tarnybos kortelė, *ibid.*, f. K-1, ap. 61, kartoteka Nr. 41, kortelė Nr. 12501.

²⁴ A. Sokolovo tarnybos kortelė, *ibid.*, kortelės Nr. 12500, 12501.

²⁵ A. Кобелев, *op. cit.*

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Д. Бурдс, *op. cit.*, c. 272–273.

²⁸ *Ibid.*, c. 274.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*, c. 275.

³¹ *Ibid.*

³² *Ibid.*, c. 276–277.

³³ *Ibid.*, c. 277.

³⁴ *Ibid.*, c. 278.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*, c. 279.

³⁷ *Ibid.*, c. 279–280.

³⁸ *Ibid.*, c. 280.

³⁹ *Ibid.*, c. 282.

⁴⁰ *Ibid.*, c. 283.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, c. 284.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojo V. Riasnojaus 1946 m. birželio 29 d. raštas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 135, l. 11.

⁴⁶ M. Pocius, „MVD-MGB specialiosios grupės Lietuvoje 1945–1959 m.“, *Darbai*, Vilnius, 1996, Nr. 1, p. 59.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 60.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 59.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 61.

⁵⁰ Ibid., p. 60.

⁵¹ LSSR MGB Trakų aps. skyriaus viršininko pavaduotojo Kostiučiko 1947 m. kovo 20 d. pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-22-376-24; LSSR MVD Trakų aps. skyriaus viršininko A. Kerino 1947 m. kovo 28 d. pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, *ibid.*, l. 376-9; 1947 m. vasario 10 d. LSSR MVD Kovos su banditizmu 4-ojo skyriaus 4-ojo poskyrio agentų informatorių, perduotų LSSR MGB žinion, sąrašas; *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 236, l. 23; M. Vičkačkos 1945 m. rugpjūčio 27 d. apklausos protokolas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. 39213/3, l. 13 a. p.; M. Vičkačkos 1945 m. rugsėjo 1 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 18, 19; S. Zalecko 1945 m. rugpjūčio 17 d. apklausos protokolas, *ibid.*, l. 150.

⁵² LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkui A. Leontjevui už nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą 1946 m. liepos–rugpjūčio mėn., *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 137, l. 43.

⁵³ Mjr. Sokolovo 1947 m. birželio 3 d. raportas LSSR MGB 2N valdybos 2-ojo skyriaus viršininkui Figuriniui, *ibid.*, b. 228, l. 114.

⁵⁴ LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkui A. Leontjevui už nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą 1946 m. liepos–rugpjūčio mėn., *ibid.*, b. 137, l. 43; Kandidatų į specialiąją grupę atrankos Zarasų apskrityje 1947 m. balandžio 30 d. planas, *ibid.*, b. 228, l. 129; M. Pocius, *op. cit.*, p. 61.

⁵⁵ LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos specialiosios agentūrinės grupės, perduodamos LSSR MGB žinion, sąrašas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 237, l. 57; Specialiosios grupės priedangos ir ryšio grupės sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 100; LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kapralovo 1947 m. kovo 3 d. raštas LSSR MGB Vilniaus aps. skyriaus viršininkui, *ibid.*, l. 24.

⁵⁶ S. Bivėno šeimos sąrašas, *ibid.*, b. 130, l. 154; LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos specialiosios agentūrinės grupės, perduodamos LSSR MGB žinion, sąrašas, *ibid.*, b. 237, l. 57; LSSR MGB 2N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės, sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 62; 1947 m. rugpjūčio 9 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, l. 154.

⁵⁷ S. Presniakovo šeimos sudėtis, *ibid.*, b. 130, l. 143; LSSR MGB 2N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės, sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 61.

⁵⁸ P. Jonaičio šeimos sudėtis, *ibid.*, b. 130, l. 139; Specialiosios grupės sąrašas, *ibid.*, l. 99.

⁵⁹ S. Frankonio šeimos sudėtis, *ibid.*, l. 137; S. Frankonio tarnybinė charakteristika, *ibid.*, b. 1732, l. 223; LSSR MGB 2N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės, sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 60.

⁶⁰ Mjr. Sokolovo 1946 m. rugpjūčio 25 d. raportas LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos viršininko pavaduotojui Sinicinui, *ibid.*, b. 1735, l. 28-28 a. p.

⁶¹ Specialiosios grupės priedangos ir ryšio grupės sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 100.

⁶² Mjr. Sokolovo 1946 m. rugpjūčio 25 d. raportas LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos viršininko pavaduotojui Sinicinui, *ibid.*, b. 1735, l. 28-28 a. p.

⁶³ S. Skromovo šeimos sudėtis, *ibid.*, b. 130, l. 141; LSSR MGB 2N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės, sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 61.

⁶⁴ N. Čečenikovo šeimos sudėtis, *ibid.*, b. 130, l. 140; LSSR MGB 2N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės, sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 61.

⁶⁵ M. Žukovo šeimos sudėtis, *ibid.*, b. 130, l. 140; LSSR MGB 2N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės, sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 61.

⁶⁶ Pažyma, *ibid.*, b. 237, l. 49; LSSR MVD Trakų aps. skyriaus viršininko A. Kerino 1947 m. kovo 28 d. pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui Leonovui, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-16.

⁶⁷ J. Ramančiukaitės šeimos sudėtis, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 146; LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos specialiosios agentūrinės grupės, perduodamos LSSR MGB žinion, sąrašas, *ibid.*, b. 237, l. 58; LSSR MGB 2N valdybos specialiosios grupės smogikų, kurie išbraukti iš grupės, sąrašas, *ibid.*, b. 228, l. 64.

⁶⁸ LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkui A. Leontjevui už nacionalistinio pogrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą 1946 m. liepos–rugpjūčio mėn., *ibid.*, b. 137, l. 43; 1946 m. rugpjūčio 15 d. agentūrinių-operatyvinių priemonių planas likviduojant „Siaubo“ gaują, *ibid.*, b. 1735, l. 2-3; LSSR MGB Trakų aps. skyriaus viršininko pavaduotojo Kostiučiko 1947 m. kovo 20 d. pasiaiškinimas LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojui

Leonovui, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-24, 376-22-376-23.

⁶⁹ LSSR MVD ataskaita SSRS MVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininkui A. Leontjevui už nacionalistinio pagrindžio ir jo ginkluotų gaujų likvidavimą 1946 m. liepos-rugpjūčio mėn., *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 137, l. 43-45; 1946 m. rugpjūčio 15 d. „Siaubo“ gaujos likvidavimo agentūrinių-operatyvinių priemonių planas, *ibid.*, b. 1735, l. 2-4; A. Sokolovo 1946 m. rugpjūčio 20 d. spec. pranešimas LSSR MVD Kovos su banditizmu valdybos viršininko pavaduotojui Sinicinui, *ibid.*, l. 8; Ypatingojo būrio tardytojo slap. „Kuršun“ 1946 m. rugpjūčio 20 d. pranešimas ypatingojo būrio viršininkui mjr. A. Sokolovui, *ibid.*, l. 13; Agento slap. „Ugor“ 1946 m. rugpjūčio 21 d. pranešimas, *ibid.*, l. 15; Ypatingojo būrio tardytojo slap. „Kuršun“ 1946 m. rugpjūčio 21 d. pranešimas ypatingojo būrio viršininkui mjr. A. Sokolovui, *ibid.*, l. 16; Agento slap. „Koršun“ 1946 m. rugpjūčio 22 d. pranešimas, *ibid.*, l. 17; Mjr. A. Sokolovo raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ibid.*, b. 130, l. 76.

⁷⁰ Mjr. A. Sokolovo raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ibid.*, l. 76.

⁷¹ Mjr. A. Sokolovo 1946 m. rugpjūčio 2 d. raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui,

ibid., b. 1735, l. 55 a. p.; Mjr. A. Sokolovo raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ibid.*, b. 130, l. 76-78 a. p.; Spec. pranešimas apie „Geležinio vilko“ būrio vadeivos J. Dambrasuko slap. „Siaubas“ ir jo štabo likvidavimą, *ibid.*, b. 135, l. 3-4; A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940-1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 297-298.

⁷² 1946 m. rugsėjo 2 d. operatyvinė suvestinė Nr. 235, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 138, l. 91.

⁷³ 1946 m. rugpjūčio 2 d. aktas, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 300-307.

⁷⁴ Mjr. A. Sokolovo raportas LSSR vidaus reikalų ministrui J. Bartašiūnui, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 130, l. 78 a. p.

⁷⁵ Pažyma, *ibid.*, f. K-1, ap. 58, b. P-2480, l. 376-1.

⁷⁶ 1947 m. balandžio 19 d. nutarimas dėl baudžiamosios bylos nutraukimo ir kaltinamųjų paleidimo į laisvę, *ibid.*, l. 364.

⁷⁷ LSSR vidaus reikalų ministro J. Bartašiūno 1946 m. rugsėjo 18 d. raštas SSRS MVD Vyriausiosios kovos su banditizmu valdybos viršininko pavaduotojui Prošynui, *ibid.*, f. K-41, ap. 1, b. 135, l. 10.

⁷⁸ *Ibid.*

Gauta 2018 09 26
Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, Vilnius

Andrius Tumavičius

MODEL OF ACTIVITY OF MAYOR ALEKSEY SOKOLOV AND AGENTS STORMTROOPERS UNDER HIS LEADERSHIP

Summary

In the public narrative on partisan warfare, an extremely important role is played by agents stormtroopers under Mayor Aleksey Sokolov leadership. Many have heard that this person was “the leader of all-Ukrainian agents stormtroopers”, who was sent to Lithuania to organize the activity of agents stormtroopers. Yet, the information known about this person has been scarce so far. By this article it is sought to provide some facts on the biography of A. Sokolov and highlight the principles of activity of special groups under his leadership.

A. Sokolov was a specialist in the specific agency-operational area. He was a recipient of various insignia and other honorary awards, which demonstrated appreciation of his activity by the All-Russian Extraordinary Commission (Cheka) authorities. On the other hand, legality of methods used by A. Sokolov and stormtroopers under his leadership raised doubts. It is likely that namely this problem prevented him from awarding the title of the Hero of the Soviet Union.

It took to A. Sokolov less than one year of working with the special group in order to create a model of stormtroopers usage adapted to fighting the Ukrainian partisans. In doing this, A. Sokolov consulted the stormtroopers themselves. While being on secondment in Lithuania, he reformed the special group of the Ministry of Internal Affairs (MVD) of Lithuanian Soviet Socialist Republic (LSSR) according to the Ukrainian model. The operation that took place in Grendavė village of Onuškis Rural District in Trakai County was in line with the model of operations carried out in Ukraine: on the basis of operational data, a legend had been created, a list of persons to be detained and interrogated compiled, the stormtroopers, dressed and equipped as the Red Army soldiers, prepared bunkers for future interrogations, wrote minutes containing evidence of the persons detained, etc.

A. Sokolov's expertise and methodical guidance laid the foundation for practical activity of special groups in Lithuania. Further on, the stormtroopers actually employed the tactics, created by A. Sokolov.